

Mijmeren over begrijpen

Ervaring 1

Enkele jaren geleden was ik ingeschreven voor een socratisch gesprek in Oxford om gedurende drie dagen te denken over een filosofische vraag. De Canadese deelnemer schetste een situatie: bij aankomst aan het college waar we verblijven krijgt aan de ingangspoort een blad met aan de ene kant een tweedimensionale voorstelling van het gebouw. Aan de achterkant staat een driedimensionale voorstelling. De poortwachter geeft nog een gesproken toelichting over hoe de deelnemer zijn weg kan vinden in het gebouw. De Canadees zegt: "Dank u, ik heb het begrepen", en gaat op weg. Na het tweede poortje stelt hij vast dat hij verdwaald is. Het dubbelzijdige blad is hem niet meer behulpzaam en hij moet zich tot een passant richten om weer het goede pad te vinden. De vraag die hij aan de deelnemers voorlegde is: "Wat bedoel ik wanneer ik zeg dat ik de uitleg 'begrepen' heb?". Het hele denken van de groep werd op de muren van het gesprekslokaal uitgehangen. Na drie intense dagen zijn we er met ons achten niet uitgeraakt, of tenminste niet volledig.

Ervaring 2

De voorbije maanden heb ik verscheidene boeken gelezen over kosmologie. Einstein en Hawking zijn mijn leraren geweest. Tot mijn tevredenheid heb ik vastgesteld dat ik geen enkele regel van hun teksten heb overgeslagen. Integendeel, sommige zinnen en alinea's heb ik twee tot driemaal opnieuw gelezen en proberen te verstaan. Het heeft mij bijzonder geïntregeerd. Ik wilde de werkelijkheid begrijpen. Ik weet niet of dat gelukt is. Een specialist zei me eens: "Wie zegt de kwantummechanica te begrijpen, zegt in feite het tegendeel."

Ervaring 3

Onlangs had ik een gesprek met mijn partner over hoe wij tegenover bepaalde dingen aankijken. Een boeiend gesprek met veel respect en begrip voor mekaar. We begrepen de dingen beter. Maar opvallend was dat wij in dat gesprek tegen elkaar zeiden: "Je begrijpt niet wat ik wil zeggen... Je begrijpt mij niet... Finaal blijven wij vreemden voor elkaar."

De vraag die ik mij vandaag voorleg is hoe wij de werkelijkheid begrijpen en wat de inhoud is van dit begrijpen.

De mens, een onderzoekend wezen

De mens is waarschijnlijk het enige wezen dat niet louter beperkt is tot een instinctmatig reageren op de prikkels die zich van binnenuit of van buitenuit aan hem voordoen. Dit is het resultaat van een evolutieproces dat in zijn bestaan heeft plaats gehad.

Tegelijk blijft het ook wat vreemd dat mensen niet geboren worden met dit vermogen dat hem in staat stelt bewust te reageren op de prikkels en omstandigheden waarin zijn leven zich voltrekt. Het is een vermogen dat elk individu gaandeweg in zijn leven ontwikkelt en dat hem steeds meer in staat stelt 'menselijk' in de wereld te staan.

Deze vaardigheid beperkt zich niet tot datgene wat zich instant aandient, maar opent zich naar de oneindige ruimten van de kosmos en tegelijk tot de diepste lagen van het oneindig kleine. Meer zelfs, in zijn denken, in zijn poging om grip te krijgen op de werkelijkheid, laat de mens geen enkele grens toe. Integendeel, waar tot aan de grenzen de vragen zich laten stellen in termen van wat en hoe, schakelt de mens over naar nieuwe vragen, die hij formuleert in termen van waarom en waartoe.

Wie de geschiedenis van het mens-woorden bekijkt, stelt vast dat het denken van de mens alleen maar ruimer wordt, dat alles wat een antwoord gekregen heeft op zijn beurt aanleiding wordt tot nieuwe vragen. Steeds opnieuw blijkt de ervaringshorizon op te schuiven. En waar aanvankelijk het onkenbare het laatste woord blijkt te hebben, worden weer nieuwe gedachten en ideeën geboren die de grenzen oprekken.

Voorbij de concrete antwoorden slaagt de mens er ook in om binnen de grote diversiteit aan oplossingen verbanden te zien en eenheid aan te brengen. Zo ontstaat er binnen zijn onrustig zoeken toch ook een gevoel van de werkelijkheid tot eenheid te brengen. In de geschiedenis heeft dit prachtige constructies van inzicht en kennis opgeleverd, waardoor de onzekerheid, die vaak een bron van angst is, geëvolueerd is tot vertrouwen. Waar sommigen aarzelen, zijn er anderen die tot het aanvoelen en de overtuiging komen dat de werkelijkheid 'goed' is. Het optimisme dat de hedendaagse verhalen over de werkelijkheid is de boventoon geworden in een denken dat toch ook nog heel wat negativiteit in zich ervaart.

Er dringt zich in deze een verrassende vaststelling op: hoe dieper we doordringen in de geheimen van de kosmos, hoe meer we ons bewust worden van een fundamenteel en existentieel onvermogen om de ultieme grond van de dingen aan te wijzen en te verwoorden. De ultieme waarheid over ons bestaan schuift mee op met de verschuivende grenzen.

Een zoektocht naar de zin van het leven

Mensen hebben geprobeerd om een definitief ankerpunt te vinden waaraan alles en uiteindelijk zichzelf zich kunnen vastklinken. Dit heeft prachtige verhalen opgeleverd en was de aanzet tot zowel religieuze als profane denksystemen. Tot op vandaag bieden ze houvast en troost voor wie vertwijfeld in het leven staat. En tegelijk verdampen ze en slagen ze er niet in om de sluier van het mysterie van het leven en van de kosmos weg te nemen. De ultieme waarheid over het mysterie blijft zich verhullen in de kern van de dingen zelf.

Vooraf in het meest intieme van zijn mens-zijn uit zich dit onvermogen. Wie ik zelf ten diepste ben, blijft onbekend. Mijn meest intieme medemens blijkt tegelijk een vreemde te zijn. Elke poging, en die zijn er genoeg, om daar de laatste hand op te leggen, botst op een fundamentele grens. Het begrijpen en het benoemen in deze dragen een voorlopigheid in

zich die moeten erkend en aanvaard worden. Elke poging om zich daar niet bij neer te leggen leidt tot het miskennen van het eigen wezen en het wezen van de ander. De verklaring voor de ergste vormen van geweld zijn misschien hier te vinden: vernietigen van wat zich niet plooit naar iets wat als een fundamentele behoefte gevoeld wordt: de ander en mezelf kennen en begrijpen.

Het lijkt contradictorisch en daarom frustrerend: waar de zoektocht naar de waarheid over de materie steeds blijft uitdagen en onbevangen aangepakt wordt, kunnen mensen zich moeilijk verzoenen met het niet kunnen openen van de deur naar het diepe mysterie dat in mensen verscholen ligt. De hele mensengeschiedenis is getekend door pogingen om verhalen te componeren die de ultieme zin van het bestaan tot expressie brengen. We kunnen maar vaststellen dat sommige van die verhalen ontroerend mooi zijn. En toch komt ons hart niet tot rust. Er is overal gezocht, zowel binnen de ervaarbare en berekenbare wereld als in een werkelijkheid die ons transcendeert. Sommige van die verhalen hebben eeuwen lang stand gehouden, ze hebben mensen getroost en vertrouwen gegeven. En toch zijn ze niet in staat de muur van onwetendheid te slopen.

Wat blijft er dan over van mijn verlangen om te begrijpen, mijn onvermijdelijke zoektocht naar een laatste woord over mijn bestaan en het wezen van de andere. Ik kan dit verlangen niet negeren. Het sluimert in die diepe kern van mezelf waar ikzelf de toegang niet voor vind. Ik stel me de vraag hoe ik dit onvermogen een plaats kan of moet geven in de zoektocht naar de zin van het leven: waarom en waartoe besta ik? waarom blijft mijn liefste medemens tegelijk mijn meest intieme vreemdeling?

Gianni Vattimo schreef in 1996 een boek met als titel *Credere di credere* (Vert. *Ik geloof dat ik geloof*). Voor mij was dit een opluchting. De aarzeling over zijn geloven droeg zoveel overtuiging in zich dat hij daarmee verder kon leven. Mijn verlangen om te begrijpen is mij genoeg om mij te blijven openstellen voor de diepe zin van mijn leven, van hét leven.

Fons Vandormael

Tielt, 12 augustus 2020